

ЗАПАДНИ БАЛКАН И ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ У КОНТЕКСТУ ДЕМОГРАФСКИХ И ЕКОНОМСКИХ ОДНОСА

WESTERN BALKAN AND EUROPEAN INTEGRATIONS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC RELATIONS

Проф. др Стево Пашалић,
Педагошки факултет Бијељина
stevo.pasalic@gmail.com

Дарко Пашалић
Телекомуникације, Бијељина
darkopasal@teol.net

Резиме: Процеси европских интеграција показали су се, до сада, као успјешан модел очувања мира и стабилности у Европи, а већ самим тим и као раст просперитета у државама чланицама ЕУ. Економском расту доприноси и стално повећање унутрашњег тржишта, остварено проширењима на нове државе чланице (укупно их је 28) и милионе нових становника– потрошача. У глобалним размјерама, Европска унија (ЕУ) као цјелина представља изразито имиграционо подручје. Демографска слика Европе шаље двије јасне поруке: прву, број земаља захваћених природном депопулацијом се повећава, другу, већина европских земаља чланица ЕУ, има позитиван миграциони салдо. У таквом међуодносу компоненти природног и механичког кретања становништва, евидентно је да имиграција представља врло важан елемент демографског развоја земаља ЕУ. У том контексту, главна хипотеза од које се полази у овом раду гласи: имигранти усљед њихове релативне бројности и биолошких обиљежја доприносе ублажавању негативних посљедица демографских трендова у земљама ЕУ. С друге стране, демографска, економска и политичка ситуација у земљама западног Балкана није на завидној висини. Земље западног Балкана, које очекују пријем у ЕУ су простор одакле ће се, у великој мјери, регрутовати миграциона радна снага у ЕУ до средине овог вијека, што ће довести до њиховог додатног демографског пражњења.

Кључне ријечи: евроинтеграције, западни Балкан, имиграција, ЕУ, миграциони салдо.

Abstract: Processes of European integrations have been shown as a prosperous model of peace and stability sustaining in Europe and by that also as a growth of prosperity in EU member states. Constant increasing of internal market contributes to economic growth, which is achieved by expanding to the new member states (total 28) and millions of citizens-consumers. In global scale, EU as a complex represents vastly immigration area. Demographic picture of Europe sends two clear messages: first one, number of countries affected by natural depopulation is increasing, the other one, most of the EU member states have positive net migration. In such interrelationship components of natural and mechanical population movement, it is evident that immigration represents very important element of demographic development of the EU countries. In that context, main hypothesis that starts in this work is: immigrants due to their relative number and biological features contributes to negative consequences alleviation of demographic trends in EU countries. On the other hand, demographic, economic and political situation in Western Balkan countries is not invidious. The Western Balkan countries, that expect joining the EU are tract, from where it will be largely regruted a migrant power in EU until the mid of this century, which will cause their additional demographic inanition..

Keywords: *European integrations, Western Balkan, immigration, EU, net migration.*

УВОД

Европска унија (ЕУ) је заједница 28 европских држава. Створена је под тим именом 1993. године "Уговором о Европској унији", потписаним у холандском граду Мاستрихту. Тада је имала 12 чланица. Настала је као одговор на продубљивање неравномјерног регионалног развоја и заостајања у погледу високих технологија и конкурентности на свјетском тржишту у односу на САД и Јапан.

Европска унија представља више од конфедерације земаља, али није федерална држава. Она, у ствари, представља над-национални економски савез држава, нешто потпуно ново и историјски јединствено. Њен политички систем се континуирано развија и заснован је на низу уговора, којим су замље чланице Уније пренијеле дио свог националног суверенитета на институције које су им заједничке и које заступају њихове не само националне већ и колективне интересе.

Први корак у европској интеграцији учинило је шест држава (Белгија, СР Немачка, Француска, Италија, Луксембург и Холандија), које су 1951. године потписале Париски уговор о оснивању Европске заједнице за угљ и челик, а посљедња земаља која је постала чланица ЕУ 2013. године је Хрватска. Европска унија се не само економски развија, него и територијално шири. Она је данас најважнији економско-политички савез у Европи и свијету. Она остварује око 45% свјетске трговинске размјене. У границама двадесет осам земаља чланица (ЕУ-28) захвата површину од преко 4,3 мил. км² на којој живи око 507 милиона становника, или просјечно 115 ст/км².

Проширивањем Уније ствара се унутрашње тржиште са преко 500 милиона потрошача и окончавају се старе подјеле Европе. У процесу своје интеграције, ЕУ тежи постепено да стигне и до формирања заједничке спољне политике, која је већ профункционисала према земљама из бивше Југославије (западни Балкан).

Као главне карактеристике демографског развоја већине земаља Европске уније (ЕУ) издвајају се природна депопулација (нулта или негативна природна промјена као резултат ниске стопе наталитета) и позитиван миграциони салдо. У таквом међуодносу компоненти природног и механичког кретања становништва евидентно је да имиграција представља врло важан елемент демографског развоја земаља ЕУ.

Западни Балкан је језичка творевина бирократа ЕУ за подручје земаља бише Југославије (Србија, Хрватска, Босна и

Херцеговина, Македонија, Црна Гора, без Словеније, али са Албанијом).

ЕУ је први пут назначила могућност приступа државама западног Балкана 1999. године. Од тада она спроводи процес стабилизације и асоцијације прилагођен овом региону који треба да доведе до чланства у ЕУ.

Демографске карактеристике земаља западног Балкана приказане преко основних демографских показатеља (природни прираштај, нето миграциони салдо и укупна промјена броја становника), а у контексту уласка у Европску унију (ЕУ), показују обиљежја која нису типична за већину земаља ЕУ.

Земље западног Балкана су са скромнијим људским потенцијалом. Наиме, према подацима пописа становништва ове земље, заједно узете, имају око 22,6 милиона становника. Структура становништва је различита, а и емиграциони потенцијал је различит. Највећи број потенцијалних миграната се налази у Албанији и у Србији (на Косову и Метохији), јер су то подручја са великим учешћем младог становништва. Ако се из тога изузме Хрватска која је већ чланица ЕУ, онда је тај број нешто мањи од 19 милиона становника.

ДЕМОГРАФСКА ТРАНЗИЦИЈА

Демографска транзиција је свјетски процес, односно глобални демографски феномен. У прилог разматрању демографске транзиције као свјетског процеса говори чињеница да је до демографске транзиције дошло, прије или касније, код становништва свих оних земаља које су доживјеле одређени ниво економског и друштвеног развоја, у оквиру одређених развојних услова који се односе на географску локацију, религијска, традиционална, национална, културна и друга обиљежја њихових популација. Чињеница да се још данас различити дијелови свијета налазе у разним етапама развоја становништва, а етапа демографске транзиције у својим различитим подетапама омогућује да се предвиди будући ток тог процеса у свим оним земљама у развоју у којима етапа демографске транзиције тек почиње или је у току одређена њена подетапа (рана, средња или завршна транзициона подетапа. Већина земаља западне Европе у којима је процес демографске транзиције почео у другој половини 19. вијека, а завршио почетком 1980-их година, налази се отада у посттранзиционој етапи развоја становништва. Та етапа је у њима наступила у условима развијене економско-социјалне структуре становништва у којој је доминантан удио непољопривредног и градског становништва.

Битна демографска обиљежја те етапе су низак наталитет/фертилитет, који и даље опада, релативно низак ниво општег и специфичног морталитета (за који се не може очекивати даље знатно смањење, осим у случају проналаска неког новог лијека за досад неизлечиве болести), регресивни тип старосне структуре, јер је становништво већ снажно захваћено процесом старења, прихватања нових животних вриједности и широке примјене модерних средстава контроле рађања. С друге стране, земље западног Балкана карактерише завршна фаза демографске транзиције која је условљена спорим економским развојем и терцијаризацијом друштва, слабом искоришћеношћу природних ресурса, што је већ покренуло поремећаје биолошког карактера, пад природног прираштаја и процес старења становништва. По другој варијанти, западни Балкан се налази у посттранзиционој етапи у којој је стопа природног прираштаја негативна у већем броју земаља. То је својеврсни парадокс јер ове земље нису у таквом степену развијености да би посттранзицијско становништво било нормални израз друштвено-економских прилика. Уствари, ријеч је о квази посттранзиционој етапи, условљеној специфичним факторима. Очигледно је да су демографске промјене испред општеразвојних промјена. Објашњење: за савремену демографску слику је да су на исту снажно утицали спољни фактори из прошлог периода (исељавање, губици становништва у ратовима). Нова етапа демографске транзиције, која није теоријски обухваћена у моменту установљавања теорије демографске транзиције, односи се на изражајни пад фертилитета, далеко испод нивоа који омогућава репродукцију становништва. Ова појава у рецентнијој теорији позната је под називом “Друга демографска транзиција”.

У супротности са “првобитном” или “класичном” транзицијом, друга демографска транзиција нема ништа са промјеном дугорочног обрасца репродуктивне равнотеже. Штавише, ради се о обрнутом процесу. Постмодерност је (имплицитно) допринијела сасвим новим околностима које су у основи измијениле или боље речено дезинтегрисале класичне институције и асоцијације становништва, у првом реду брак и породицу.

Резимирајући наведено, може се издвојити седам битних карактеристика које обиљежавају становништво развијених, посебно западноевропских земаља у

посттранзицијској етапи: (1) низак и опадајући наталитет/фертилитет, (2) ниска општа стопа морталитета с тенденцијом благог пораста усљед пораста становништва старије животне доби, (3) пораст броја дјеце рођене изван брака, (4) пораст броја “ванбрачних” облика заједничког живота (разни облици кохобитације), (5) пораст броја разведених бракова, (6) пораст трошкова школовања дјеце, а посебно издржавања старачког становништва, (7) убрзано старење становништва (Вертхеимер-Балетић, 1999: 175-176).

Дакле, Европа се током посљедњих деценија суочава са озбиљним демографским проблемима, а њен већи дио доживљава демографску рецесију. Та чињеница знатно утиче на европску економску и социјалну ситуацију, па се из тог разлога о демографским проблемима интензивно расправља у европским стручним и политичким круговима. Исто тако, еувропске владе и наднационалне организације настоје формулисати развојне програме који ће довести до побољшања у демографским трендовима. У Вијећу Европе одржана је Европска демографска конференција 2005. на којој се расправљало о битним аспектима кретања становништва: старењу, миграцијама, процесима у породици, те кретању фертилитета и морталитета.

РЕГИОНАЛНИ ПРОБЛЕМИ ЕУ

У Европској унији постоје регионалне разлике не само у погледу степена економског развоја, него и културе, религије, језика. То отежава стварање европског идентитета. Јединство разноликости је основа европског идентитета коју треба његовати. Примјер јединства разноликости је вишејезичност (полилингвизам), која представља једну од основних особености Уније. У Европској унији постоји 20 службених језика. ЕУ усмјерава велика новчана средства на програме којима се омогућава да грађани уче друге језике, не само током школовања већ током цијелог животног вијека. С друге стране, вишејезичност захтијева велике трошкове за преводе у институцијама ЕУ, где сваки учесник има право да говори на свом матерњем језику.

Европска Унија је развила различите облике регионалне политике, коју карактеришу двије основне вриједности: 1) солидарност – уједначавање регионалног развоја путем различитих облика помоћи недовољно (испод просјека) развијеним регионима, 2) кохезија – позитивне бенефиције од стране богатијих за све који су у сиромашнијем окружењу. Циљ

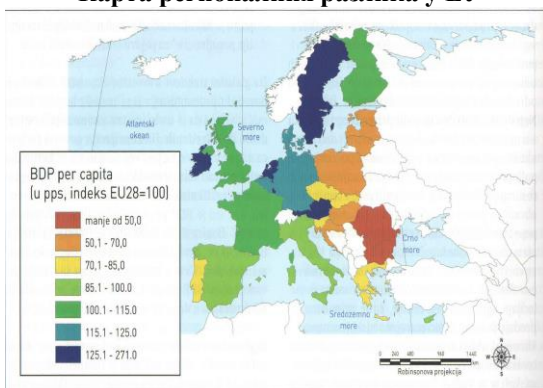
регионалне политике ЕУ је да равномјерно распореди економско и друштвено богатство, као и да смањи разлике у степену развијености појединих земаља чланица. Колики значај регионална политика има за ЕУ говори и податак да се за поменуте намјене издваја чак трећина буџета ЕУ.

Карта ЕУ

Регионална сарадња је један од темељних принципа ЕУ чије су чланице у циљу заједничког просперитета прихватиле да чврсто повежу своје економије. Стварање јединственог економског простора је окосница унапређења прекограничне сарадње, јачања регионалне инфраструктуре, заштите животне средине, стабилности и безбједности Европе у цјелини. Економски интереси утицали су на развој солидарности, заједничког европског идентитета. Ипак, има и проблема у погледу конкуренције, заштите тржишта пољопривредних производа и слично.

Карта регионалних разлика у ЕУ

БРОЈНО И ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

У свијету се током 20. вијека број становника повећао од 1,6 на 6,1 милијарду, што је импозантан демографски раст. У првој деценији 21. вијека свјетско становништво се повећало на 7 милијарди. Што се тиче будућих

демографских кретања, према средњој пројекцији Уједињених народа, 2050. године на нашој планети ће бити око 8,9 милијарди становника. Међутим, они ће претежно настањивати Азију, Африку и Латинску Америку, дакле неразвијене дијелове свијета, а знатно ће их мање бити у Европи и Сјеверној Америци.

Удио европског у свјетском становништву током 20. вијека се смањило од 25% на 12%, а опадање удјела еуропског у свјетском становништву наставиће се и у наредном периоду. Данас 56% европског становништва живи у Европској унији, 43% настањује чланице Вијећа Европе изван Европске уније, укључујући Руску федерацију.

Становништво Европе карактерише се релативном националном једнородношћу, тако да већина народа региона спада у индоевропску језичку породицу. Преовлађујућа религија је хришћанство. Природни прираштај становништва је веома низак (око 1,5%) а у појединим земљама (Њемачка, Мађарска, Бугарска, Естонија, Латвија итд.) чак биљеже депопулацију. У саставу становништва значајан је удио категорије старих лица.

ТАБЕЛА 1. – ШИРЕЊЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Година	Површина у км ² (000)	Број становника у (000)	(ст/км ²)
1951.	1.277	225.566	177
1973.	1.637	294.331	180
1981.	1.768	304.923	172
1986.	2.366	354.732	150
1995.	3.240	376.769	116
2004.	3.969	457.327	116
2007.	4.318	490.500	114
2013.	4.375	507.000	115

Извор: ЕУРОСТАТ, 2014.

Прогнозе о кретању европског становништва у 21.вијеку доста су неповољне. Према умјереним пројекцијама стручњака Уједињених нација, у свих пет европских регија доћи до опадања броја становника и да ће демографска рецесија бити највећа у Руској федерацији, те у источној и јужној Европи. С друге стране, сјеверна и западна Европа имаће повољнију демографску ситуацију. Крај 20. и почетак 21. вијека представља, мање, више, за све земље западног Балкана, изузетно историјско раздобље. То је, не само због веома важних политичких, друштвених, економских

промјена, већ и због одвијања врло значајних демографских процеса. Популациони трендови из последње двије деценије (1990-2010) су у великој мјери били условљени промјенама у друштву, које су, неријетко, имале прави револуционарни карактер. Међутим, они представљају и резултат демографског развитка у претходним деценијама, посебно од завршетка Другог свјетског рата, а без сумње ће се значајно одразити и на будућа демографска кретања у региону. У том погледу од највећег значаја су промјене броја становника, затим обје природне, као и миграционе компоненте кретања становништва, али и трансформација старосне структуре.

ТАБЕЛА 2. БРОЈ СТАНОВНИКА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Подручје – земља	2000.	2005.	2013.
Албанија	3,115.817	3,134.975	3,020.209
Босна и Херцеговина	3,753.091	3,843.514	3,791.622
Македонија	2,021.578	2,035.196	2,022.547
Црна Гора	610.610	622.978	621.383
Хрватска	4,497.735	4,443.901	4,255.689
Србија (без КиМ)	7,527.952	7,456.050	7,146.759
Косово (УНМИК)	1,886.000	2,100.000	1,739.825

Извор: База података Еуростат-а

И у земљама у којим је дошло до смањења становништва постоје разлике у факторима који су непосредно условили депопулацију. У Хрватској, смањење становништва је дошло како због негативног природног прираштаја, тако и због негативног миграционог салда. С друге стране, у Србији је смањење становништва настало као искључива последица негативног природног прираштаја, јер је истовремено број досељених премашио број одсељених (остварен је позитиван миграциони салдо). За подручје Косова и Метохије не постоје, или нису довољно поуздани званични подаци пописа о укупном броју становника, док су подаци о природном кретању расположиви само до 1997. године и то непотпуни.

За Босну и Херцеговину се, такође, не располаже подацима демографске статистике за ратни период (1992-1995), али је сасвим извјесно да су, посматрано у цјелини, били негативни, прије свега миграциони салдо, тако и последњих година и природни прираштај.

ТАБЕЛА 3. УКУПНИ ДЕМОГРАФСКИ ГУБИЦИ У БИХ (1991-2011)

Класификација демографских губитака	Укупни демографски губици	%
Стварни ратни губици	110 000	12,24
Чисти демог.губици	140 750	15,67
Миграциони демог. губици	647 887	72,09
Укупни демог.губици	898 637	100,00

Извор: Пашилић, С. "Демографски губици у БиХ 1991-2011.", МКСЈ, Хаг, 2011.

Демографска ситуација је доста неповољна. Низак, нулти или негативан природни прираштај је резултат ниског наталитета и повећаног морталитета. То су карактеристике другог типа репродукције становништва, који означава старење становништва. Демографска политика је усмјерена на повећавање наталитета. Изузеци су Албанија и Косово и Метохија, где је наталитет знатно виши. У свим земљама проблем је емиграција младог, образованог становништва (браин дарин). Природно кретање становништва утиче на старосну структуру, која у овом дијелу Европе има стационарни тип. Пропорције између три старосне групе према радној активности (издржавани - до 15 година, радно способни 15-64 г., и лица с личним приходом – преко 65 година) је 18 : 65 : 15. Најмлађе становништво има Ирска, која има највиши наталитет од 14,2 промила и Исланд с наталитетом од 11 промила. Најстарије становништво (медијална старост 46 година) има Њемачка, јер има негативан природни прираштај. Темпо раста становништва у западној Европи је веома спор, и по томе се она разликује од друга два свјетска економска пола – САД и Јапана, у којима је темпо бржи.

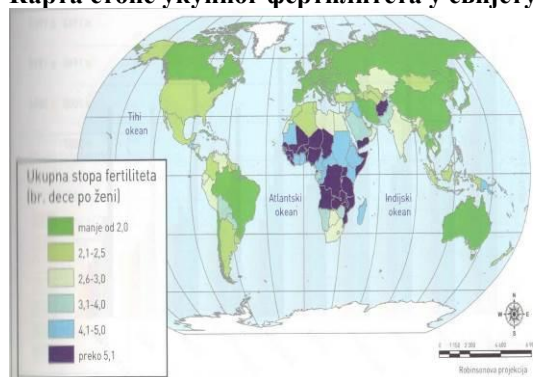
ТАБЕЛА 4. СТОПА УКУПНОГ ФЕРТИЛИТЕТА У НЕКИМ ЗЕМЉАМА ЕУ И ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА, 2011.

Земље ЕУ	ТФР	Земље западног Балкана	ТФР
Ирска	2,05	Албанија	1,65
Француска	2,00	Црна Гора	1,65
В. Британија	1,96	Македонија	1,46
Италија	1,40	Србија (без КиМ)	1,40
Шпанија	1,36	Хрватска	1,40
Њемачка	1,36	БиХ (РС)	1,30

Извор: Процјене УН и резултати пописа становништва

Чињеница је да су с обзиром на опадајући фертилитет у периоду 1960. – 2010. године у старосној групи 20 – 30 година у деценији 2000. – 2010. пристизале бројно мање генерације. Из тога слиједи да демографски фактор, уз остале непромијењене услове, није могао дјеловати на пораст фертилитета који се у тим земљама догодио у периоду 2000. – 2010. године. На тај је пораст у разматраним земљама (у некимa више, у другима мање) несумњиво дјеловала имиграција, у којој учествује претежно млађе становништво (20 – 35, односно 40 година), које с обзиром на нижи степен друштвено-економског развоја и друге пратеће факторе у земљама поријекла миграције обиљежавају у односу на земљу приматеља миграције релативно више репродукционе норме. У том контексту поставља се сљедеће основно питање повезано са забиљеженим порастом наталитета/фертилитета у деценији 2000. – 2010. године у разматраним земљама западне Европе. Може ли се на основу тог пораста, који према бројно израженом нивоу још увијек није прешао праг карактеристичан за посттранзициону етапу (ниво тоталне стопе фертилитета од 2,1), говорити о сигнификантном преврату дотадашњег, дуготрајног тренда пада наталитета/фертилитета, који би (ако се настави) имплицирао нови дугорочни тренд. Када је ријеч о висини фертилитета у земљама чланицама ЕУ, према званичним подацима виталне статистике, ниједна земља не биљежи тоталну стопу фертилитета, вишу или једнаку, критичној бројчаној вриједности од 2,1 просјечно дјете по жени у фертилној доби (15-49) која је довољна за просту репродукцију становништва, а чак трећина земаља чланица ЕУ биљежи најнижи ниски фертилитет испод 1,3 просјечно дијете по жени у репродуктивном периоду. Будући да је пад фертилитета у затвореном становништву (које није подложно изражајним миграцијама) примарна демографска одредница старења становништва, односно повећавања удјела старих од 60 и више или 65 и више година у укупном становништву, популациони раст снажно зависи од имиграција, то јест од прилива страног становништва. Релативно демографско осипање европског становништва подстакнуто је израженим падом стопа фертилитета, које су тренутно међу најнижим у свјетским размјерама. Просјечна стопа фертилитета у ЕУ-27 износила је 1,5 дјете по жени у 2005. години, у поређењу са 2,7 у 1965. години. УН-ове бројке показују да ће 14 европских земаља доживјети смањење свог становништва до 2050. године.

Карта стопе укупног фертилитета у свијету

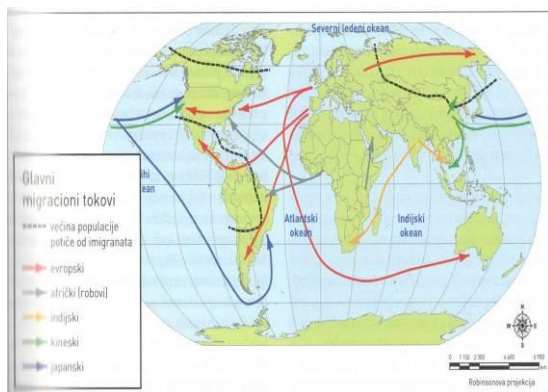
То ће бити последица пада стопа фертилитета испод нивоа критичне вриједности неопходне за просту репродукцију становништва – што је у просјеку 2,1 дјете по жени – и незнатне имиграције. Како стопа фертилитета опада, просјечна старост становништва ће рапидно расти. Савремени демографски тренутак, али и актуелне политичке и друштвено-економске прилике упућују да је на средњи, а посебно на кратки рок тешко очекивати примјетније побољшање демографске ситуације, у највећем броју балканских земаља. С тим у вези, резултати најновијих пројекција становништва за период до средине 21. вијека указују да ће у западном Балкану наредних неколико деценија, углавном, бити обиљежено смањењем становништва и његовим врло интензивним старењем (Парант, Пенев, 2009). Иако балканска демографска будућност дјелује прилично суморно, сматрамо да би убрзање економске транзиције, предузимање дугорочних секторских политика, као и успјешно спровођење мјера за подстицај рађања могли да успоре неповољне трендове, чиме би били створени услове за постепени демографски опоравак овог региона.

МИГРАЦИЈЕ

Велика имиграција становништва ствара бројне економске и социјалне проблеме (нарочито у Њемачкој). У циљу ограничавања имиграције усвојен је споразум у Шенгену, који захтијева визу за улазак држављана из трећих земаља. Такође се јавља унутрашња миграција од слабије развијених ка развијеним регионима. Примјер за то је италијански Југ, који заузима око 40% територије и концентрише око 35% становништва Италије, а само 18% запослених у индустрији. Као главне карактеристике демографског развоја већине земаља Европске уније (ЕУ) издвајају се природна депопулација (нулта или негативна природна промјена као резултат ниске стопе наталитета) и позитиван миграциони салдо (већи број усељених од броја исељених особа). У таквом међуодносу компоненти природног и механичког кретања

становништва евидентно је да имиграција представља врло важан елемент демографског развоја земаља ЕУ. У том контексту, главна хипотеза од које се полази у раду гласи: *имигранти* усљед њихове релативне бројности и биолошких обилежја доприносе ублажавању негативних посљедица демографских трендова својствених земаља ЕУ, као што су негативна или нулта природна промјена домицилног становништва, вишедеценијски низак фертилитет и интензиван процес старења становништва. Након 1990. године миграција је постала главни покретач популационог раста у многим државама Европе. У 2004. години Европска унија (ЕУ-25) је забиљежила највиши популациони пораст од 1972. Године (0,54 процента), од којих је 0,38 приписано позитивном миграционом салду (Еуростат 2006а, 2006б). Поређења ради, ЕУ је примила веће миграционе струје од раних 2000-их година у односу на Сједињене Државе, која често служи као модел типичне имиграционе земље. Но, миграција је често и најнестабилнија и најмање предвидива компонента популационе промјене. У 2005. години прва *бабу-боом* генерација рођена након Другог свјетског рата улазила је у своју 60. годину живота. Неке од ових особа већ су се пензионисале прије 2005. године и још више их је пензионисано након тога, гдје су их пратиле велике кохорте (генерацијске групе). Временом, ове кохорте ће бити веће од оних које ће улазити у становништво у радној доби (15-64). Предвиђа се да ће просјечна старост становништва ЕУ-28 порастати са 40,4 године у 2008. на 47,9 година 2060. години. У пракси, ово значи да ће без позитивног миграционог сазда, становништво у радној доби у догледној будућности почети опадати.

Карта главних миграционих струја у свијету од 1700.

Улога миграција у популацијским трендовима Европске уније као једног од најфреквентнијих имиграционих региона свијета постала је изузетно важна. Како би се увидио стварни

ефект имиграција на демографске токове у земаљама ЕУ, нужно је фокусирати се на два аспекта миграције: прво, на растући утицај на трендове рађања у Европи, и друго, на њену све већу важност као протутежу негативним ефектима фертилитета који не досеже ниво потребан за просто обнављање становништва што се одражава на величину радне снаге. У већини европских земаља данас миграциони салдо превазилази природни прираштај који укључује и наталитет постојећих имиграната. Аутор Томаш Соботка (2008), са Института за демографију у Бечу, урадио је рачунским путем компаративну анализу доприноса имиграната рађању дјеце и стопама фертилитета из које се види удио рађања имиграната и странкиња, као и подаци о фертилним разликама између имигранткиња/странкиња и домицилних жена у одабраним европским земаљама.

ТАБЕЛА 5. УДИО ДЈЕЦЕ РОЂЕНЕ ОД ИМИГРАНТКИЊА (СТРАНКИЊА) (ТФР 2000-2005.)

Земља	Рађање имигранткиња %	Рађање домицилних жена (ТФР)	Рађање имигранткиња (ТФР)	Нето утицај имигрантк.
Аустрија	11,7	1,31	2,00	0,10
Белгија	12,4	1,51	3,07	0,10
Данска	13,5	1,69	2,43	0,08
Енглеска и Велс	20,8	1,60	2,20	0,07
Француска	12,4	1,65	2,50	0,07
Холандија	17,8	1,65	1,95	0,08
Шпанија	15,0	1,19	2,12	0,08
Шведска	19,5	1,75	2,01	0,06

Izvor: Soborka Tomaš (2008). Dose persistent low fertility threaten the future of European populations

Из предочене табеле може се уочити сљедеће: Износ ТФР имигранткиња у овој групи земаља креће се око његове критичне бројчане вриједности потребне за једноставну репродукцију становништва (2,1 дјеце по једној просјечној жени у фертилном периоду); – Тотална стопа фертилитета имигранткиња виша је у односу на ТФР домицилних жена, односно држављанки посматраних усељеничких земаља.

Нето утицај имигрантског ТФР на укупни ТФР одабраних усељеничких земаља варира у распону од *скромних*, али не и занемарљивих 3 посто па до 8 посто. Ове процентне износе треба узети с дозом резерве будући да се подаци за неке земље односе на фертилитет свих имигранткиња, укључујући и оне натурализоване (Данска, Енглеска и Велс, Француска и Холандија), док се, пак, за друге земље подаци односе на стране држављанке (Аустрија, Белгија и Шпанија). Демографске

карактеристике имигрантске популације као цјелине и појединих група према земљи њиховог поријекла (бројност, биолошка обиљежја, односно старосна и полна структура као примарна биолошка детерминанта наталитета/фертилитета, посебно број имигранткиња у фертилном периоду, фертилне и брачне карактеристике, те разлике у оствареној плодности између прве и друге генерације имиграната у поређењу с нивоом фертилитета у земљама из којих потичу. Евентуално социоекономска обиљежја имиграната могу детерминирати ниво фертилитета ове популације (степен образовања, занимање, запосленост, социјални статус, религијска припадност и слично.

ЕФЕКТИ ДЕМОГРАФСКИХ ТРЕНДОВА НА ПОНУДУ РАДА

Европска унија већ дуже вријеме прати демографске промјене које представљају изазов за њене будуће развојне планове. Пројекције демографских кретања становништва по земљама чланицама Европске уније (Еуростат, ЕУРОПОП 2008) указују на присутност читих трендова који ће битно измијенити демографску слику у наредних неколико деценија, а што ће се одразити на промјену физичког капацитета и старосне структуре радне снаге као једног од најважнијих импута економског раста. Промјена демографске слике зависиће о кретањима двају основних демографских показатеља.

Понуда рада и изазови старења радне снаге у ЕУ перспективи, те броја становника по групама земаља ЕУ-27, ЕУ-25, ЕУ-15 и ЕУ-10, показује да се до 2060. године очекује стагнација раста или смањење апсолутног броја становника у ЕУ. Унутар земаља Европске уније демографске пројекције у појединим земљама показују да ће се више од половине земаља суочити с падом апсолутног броја становника до 2060. године. Проблем смањења раста становништва примарно је концентриран у групи нових земаља чланица ЕУ-10 и најновијих чланица – Бугарске, Румуније и Хрватске. За те земље очекује се осјетнији пад апсолутног броја становника након 2020. године. Такав тренд је посљедица ниског или негативног природног прираштаја, стопе које су у просјеку ниже за 20 до 30 посто од просјека ЕУ-15 (Еуростат 2008), те слабих нето миграционих токова који неће моћи надокнадити изгубљени природни прираштај становништва у поменутиим земљама (Еуростат 2008). Други основни демографски тренд присутан у Европској унији односи се на промјену показатеља структуре становништва који се мјери удјелом популације старије од 60

година у односу на популацију између 20 и 59 година старости. Зависност старије популације је најмања у групи земаља нових чланица ЕУ-10, па се она може сматрати „најмлађом“ групом земаља због просјечне зависности од 21 посто у 2010. години. Таква почетна слика видљиво се мијења већ од 2020. године, а значајну промјену доживјеће пар деценија касније, када пројекције односа зависности старије популације за 2060. годину показују значајан пораст зависности у свим групама земаља ЕУ. Нарочито изражен пораст зависности старије популације очекује се за групу земаља ЕУ-10, за коју се предвиђа утростручење зависности на више од 60 посто. Због пораста зависности старије популације у земљама ЕУ-10 расте и однос зависности у ЕУ-25 и ЕУ-28. Земље чланице ЕУ-15 доживјеће најспорији пораст зависности старије популације, иако ће се и код њих сразмјерност повећати и приближити 50 посто до 2060. године. Привреда западнобалканског региона се карактерише прелазом (транзицијом) на тржишну економију. Уводе се тржишни механизми. Увећава се удио приватног власништва кроз приватизацију и отварање нових фирми у трговини, банкарству, производњи. Враћена је земља која је била национализована послје Другог свјетског рата. Врше се структурне промјене – развијају се приоритетне гране, за које постоје повољни услови а затварају се нерентабилна предузећа. Повећава се удио услужног сектора. Расте улога банака у економском животу. Све већи економски значај добија туризам, посебно на обалама Црног Мора и на Карпатима. Проширују се међународне економске везе. Привредни развој ових земаља је успорен услед војно-политичке нестабилности у региону. За обнову и ревитализацију је потребна страна помоћ.

ТАБЕЛА 6.- ПРОЈЕКЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА ЧЛАНИЦА ЕУ–главне старосне групе до 2050. (у %)

	Удио становништва у старосној групи 0-14	Удио становништва у старосној групи 15-64	Удио становништва у старосној групи 65 +
ЕУ – 28	13,4	56,7	29,9
ЕУ – 15	13,5	56,5	30,0
ЕУ новије чланице	13,2	57,7	29,1

Извор: Еуростат, 2007.

Предвиђене промјене у апсолутном броју и старосној структури становништва имаће низ импликација на економски и друштвени развој појединачних земаља као и сваке од група земаља чланица ЕУ. Између 2020. и 2050. године очекује се знатнији пораст удјела старијег сегмента популације према млађем. Тада ће у свим групама земаља ЕУ однос оvisности старије популације прећи 30 посто. Стога старење популације представља дубоку демографску промјену која у дугом року има структурне учинке и захтијева пажљиво стратешко прилагођавање. Најважнији учинак таквих демографских промјена осјетиће тржиште рада, јер ће се због њих промијенити величина и структура радне снаге у понуди рада.

ТАБЕЛА 7.- ПРОЈЕКЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА – главне старосне групе 2050. (у %)

	Удио становништва у старосној групи 0-14	Удио становништва у старосној групи 15-64	Удио становништва у старосној групи 65 +
Србија	15,2	66,3	25,0
Хрватска	16,3	59,4	24,3
Остале земље	17,0	64,8	19,2

Извор: Еуростат, 2007.

Смањење становништва у земљама западног Балкана у радној доби узроковаће *редуковање* људског капитала, што потенцијално доводи до пада продуктивности. Надаље, системи пензијског и социјалног осигурања могу постати тежак терет за државну администрацију и комплетно друштво. Капацитети за збрињавање и његу старачке популације опадају како се смањују домаћинства, старе особе су све више у потреби за осјетно увећаном здравственом његом која изискује и веће трошкове.

ТАБЕЛА 8.- ПРОЈЕКЦИЈА ПОНУДЕ РАДА ДО 2050. У ЗЕМЉАМА ЕУ 28

	ЕУ 15	ЕУ 25	ЕУ 28
Годишње стопе раста понуде рада (15-64)	-0,23	-0,32	-0,36
Пројекција учешћа старијих радника (55-64)	18%	18%	18%
Пројекција учешћа младих радника у запослености (15-24)	11%	10%	10%

Извор: ЕС, Тхе 2009 Агеинг Репорт

За социјалну и економску политику битно је повећање броја старих људи, будући да оно утиче на погоршање коефицијента оvisности (депенденцу ратио), тј. однос радног и издржаваног контингента становника. Наиме, присутан је тренд да све мањи број становника из активног контингента издржава све већи број старих људи и дјеце који су изван радне активности. Треба подсјетити да је у Европи радни контингент током 20. вијека растао или се по удјелу у укупном становништву одржавао отприлике на истом нивоу. Међутим, демографска предвиђања за Европу у наредном периоду говоре да ће број становника у радној доби у 21. вијеку знатније опадати, посебно након 2015. године када ће у старији, издржавани контингент почети пристизати бројне послеријатне “baby boom” генерације.

ЗАКЉУЧАК

Европска унија се не само економски развија, него и територијално шири. Она је данас најважнији економско-политички савез у Европи и свијету. Она остварује око 45% свјетске трговинске размјене. У границама двадесет осам земаља чланица (ЕУ-28) захвата површину од преко 4,3 мил. км² на којој живи око 505 милиона становника, или просјечно 114 ст/км². Земље западног Балкана су са скромнијим људским потенцијалном. Наиме, према подацима пописа становништва ове земље, заједно узете, имају око 23 милиона становника. Структура становништва је различита, а и емиграциони потенцијал је различит.

Већина земаља западне Европе у којима је процес демографске транзиције почео у другој половини 19.вијека, а завршио почетком 1980-их година, налази се отада у посттранзиционој етапи развоја становништва.

С друге стране, земље западног Балкана карактерише завршна фаза демографске транзиције која је условљена спорим економским развојем и терцијаризацијом друштва, слабом искоришћеношћу природних ресурса, што је већ покренуло поремећаје биолошког карактера, пад природног прираштаја и процес старења становништва. Дакле, Европа се током посљедњих деценија суочава са озбиљним демографским проблемима, а њен већи дио доживљава демографску рецесију. Прогнозе о кретању европског становништва у 21.вијеку доста су неповољне. Према умјереним прорачунима стручњака Уједињених нација, у свих пет европских регија доћи до опадања

броја становника и да ће демографска рецесија бити највећа у Руској федерацији, те у источној и јужној Европи. С друге стране, сјеверна и западна Европа има ће повољнију демографску ситуацију.

Релативно демографско осипање европског становништва подстакнуто је израженим падом стопа фертилитета, које су тренутно међу најнижим у свјетским размјерама. Просјечна стопа фертилитета у ЕУ-27 износила је 1,5 дјеце по жени у 2005. години, у поређењу са 2,7 у 1965. години. УН-ове бројке показују да ће 14 европских земаља доживјети смањење свог становништва до 2050. године.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Conseil de l'Europe (2005.) Evolution démographique récent en Europe – 2004. Strasbourg.
- [2] Conseil de l'Europe, Assemblée parlementaire (2005.) Les tendances en matière de population en Europe et leur sensibilité aux mesures des pouvoirs publics. Strasbourg.
- [3] Eurostat, EUROPOP2008 (2008), Population projections, <http://epp.eurostat>
- [4] Eurostat (2008), Population statistics, Luxembourg, Eurostat. <http://epp.eurostat>.
- [5] IDC (2007). Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 91–95. Sarajevo: Istraživačko dokumentacioni centar.
- [6] Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans. Volos: DemoBalk – University of Thessaly Press.
- [7] Милић, Анђелка (2007) Социологија породице: критика и изазови. Београд: Чигоја штампа.
- [8] Organization for Economic Cooperation and Development (2007) International Migration Parant, A., Penev, G. (2009). Tendances et differences demographiques dans les Balkans. Estudios Geograficos, LXX (267), 531–565.
- [9] Пашалић, С. и остали (2006). Демографски развој и популациона политика Републике Српске. ИП Младост, Бијељина
- [10] Пашалић, С. (2012). Демографски губици у БиХ 1991-2011. МКСЈ, Хаг
- [11] Пашалић, С. (2012). Русија и западни Балкан из геополитичке, демографске и економске перспективе, Академија наука, Москва
- [12] Пенев, Г. (2005). Развитак становништва света, Европе и Србије од 1945-2004. Демографски зборник, књига ВИИ, САНУ, Београд
- [13] Sobotka, Tomaš (2008) Does persistent low fertility threaten the future of European populations
- [14] Sobotka, Tomaš (2008) The rising importance of migrants for childbearing in Europe.
- [15] Demographic Research. Rostock, 2008, Vol. 19, 225-248.
- [16] Van de Kaa, D.J. (1987), Europe's Second Demographic Transition, Population Bulletin Vol.42, No. 1, Population Reference Bureau, Washington D.C.
- [17] Van de Kaa, D. J. (1998), Postmodern Fertility Preferences: From changing value orientation to new behaviour, Working Paper in demography, No. 74, Conference on the Global Fertility Transition, Bellagio, Italy May 1998.
- [18] Van de Kaa, D. J. (2008), Демографски Транзитионс, Воркинг Папер нo.: 2008/1, Нетхерландс Интердисциплинару Демографски Институте, Тхе Хаге.
- [19] Wertheimer - Baletić, A., (1999), Stanovništvo i razvoj, MATE , Zagreb.
- [20] Wertheimer-Baletić, A.,(2009), Razmatranja o posttranzicijskoj etapi u razvoju stanovništva (teorijsko-metodološki aspekti), u Zborniku radova (ur. I. Đinić, M. Raguž), Diacovensia br. 17, Đakovo – Osijek